

УДК 37:070

ББК 74.03 (4 Укр) 51-05

СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО КНИГОЗНАВСТВА (галицькі періодичні видання першої третини ХХ ст.)

Л. І. Сілевич, О. М. Мельничук

*Івано-Франківський національний медичний університет;
кафедра мовознавства; м. Івано-Франківськ, вул. Мазети, 25;
тел. +380 (3422)4-71-08*

Стаття містить комплексний аналіз ролі галицької періодики у становленні українського книгознавства, здійснений на широкому матеріалі видань першої третини ХХ ст. Описано основні видання, які публікували науково-практичні та бібліографічні матеріали, пов'язані з функціонуванням книги у суспільстві.

Ключові слова: *галицька преса, книгознавство, інформаційно-бібліографічні часописи, науково-практичні часописи.*

Історія української преси “зафіксувала рясні свідчення політико-ідеологічних дискусійних боїв минувшини, соціально-економічні й духовно-культурні реалії різноаспектного життя суспільства в Україні та поза її межами” [12, с.3]. Нова українська преса в Галичині активно пропагувала ідею української державності, виховувала читачів у дусі усвідомлення ними національної ідентичності. Звичайно, вона не мала таких фінансових, технічних можливостей, як польська чи єврейська, однак попри всі складнощі українські часописи виходили, часто завдяки ентузіазму їх видавців – видатних діячів української науки і культури.

Одним із надзвичайно цікавих фрагментів галицької преси початку ХХ ст. вважаються спеціалізовані часописи, на сторінках яких друкувалися матеріали книгознавчої тематики. Дослідники по-різному оцінюють напрацювання цих періодичних видань [1-6; 9-11], але в одному всі однакові – вони відіграли вирішальну роль у становленні української науки про книгу, адже стали чи не першим публікаційним майданчиком для оприлюднення здобутків українських та зарубіжних вчених.

Про масштаб дослідницької роботи в царині бібліології свідчить такий факт: у 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. на українських землях та в еміграції видавалося понад 20 спеціалізованих періодичних видань і збірників, повністю присвячених проблематиці книги та книговидання: у Києві виходили «Бібліотечний журнал», «Бібліотечно-бібліографічний журнал», «Бібліотечний збірник», «Книгарь», «Книжник», «Книжний вісник», «Бібліологічні вісті» (одне з найбільш авторитетних видань); у Харкові – «Голос друку»; у Львові – «Українська книга», «Бібліотечний

порадник»; у Станіславі – «Добра книжка»; у Відні (Австрія) – «Книга»; у Подебрадах (Чехія) – «Українське книгознавство», «Книголюб» тощо [9].

У Галичині впродовж окресленого періоду діяло понад 60 українських книжкових видавництв і близько 120 редакцій періодичних видань [7]. Потреба в обліку та бібліографічному описі україномовної видавничої продукції була очевидною. Завдання налагодити облік, вести поточне систематичне інформування про українські видання взяла на себе україномовна періодика. У газетах і журналах постійно друкувалася інформація про видання, що побачили світ, наявні у книгарнях та які готувалися до друку. Найбільш поширеними жанрами публікації бібліографічних матеріалів були огляди, бібліографічні списки, зокрема книготорговельні, рецензії. Статті аналітичного спеціального характеру траплялися значно рідше: лише від 1934 р. у журналі «Дзвони» з'являється рубрика «З преси і журналів», де публікуються огляди цікавих статей із таких тодішніх періодичних видань, як: «Вісник», «Діло», «Назустріч», «Нова зоря» та ін.

Відомості про українську книгу регулярно друкували «Літературно-науковий вісник» (1922-1933; «Вісник», 1933-1939), «Життя і знання» (1927-1939), «Діло» (1880-1939), «Новий час» (1923-1939), «Народня справа» (1928-1939), «Громадський голос» (1895-1939), «Дзвони» (1931-1939) та ін. У «Літературно-науковому віснику» було передбачено спеціальні рубрики «Нові книжки» й «Надіслані журнали», під якими вмішувалися не лише матеріали про україномовну друковану продукцію, а й про видання різними мовами. Постійну рубрику «Нові книжки і журнали» мала щоденна популярна газета «Діло» (1880-1939). Критико-бібліографічна інформація подавалася також у науково-популярному часописі «Життя і знання» (1927-1939), зокрема у вигляді тематичних списків видань: «Бібліотека історичних повістей», «Найновіші видання товариства «Просвіта»», «Видання «Червоної калини», «Книжки для свята книги» тощо. У кількох числах «Дзвонів» була опублікована праця Є.-Ю. Пеленського «Бібліографія української бібліографії», що вважалася на той час найповнішим науково-допоміжним покажчиком бібліографічних посібників про українську книгу та періодику.

Своєрідним методичним порадником для роботи читалень, бібліотек, різних аматорських гуртків був журнал «Просвіта» (1916-1939). Він містив бібліографічні списки книжок різної тематики для різних категорій читачів – «Літературні твори історичного змісту», «Що молоді читати», «Популярно-наукові книжки», «Українознавство», «Історія», «Історична повість» тощо. Чітко простежується рекомендаційний характер цих списків літератури, вони справді були дуже корисними для практичного використання у просвітянській роботі. Окрім інформування, згадані журнали і газети активно пропагували і рекламували українське друковане слово.

Однак на часі було створення спеціалізованих періодичних видань, в центрі уваги яких перебувала б власне книжка зі всією пов'язаною з нею проблематикою*. Адже книгознавчі публікації були розкидані по різних часописах, багато з них не могли претендувати на науковість. Найчастіше книгознавча тематика була представлена матеріалами бібліографічного характеру. Грунтовні цікаві розвідки українських бібліологів, що з'явилися на початку століття в чужомовних виданнях, потребували перекладу й оприлюднення в україномовному виконанні. Отож появу спеціалізованих періодичних видань книгознавчого спрямування стимулювало кілька чинників: нагальна потреба в поточному аналізі величезного друкованого матеріалу, що виходив на українських землях; потреба виховувати читача української книжки і допомагати йому зорієнтуватися у наявній пропозиції; необхідність допомагати фахівцям – видавцям, бібліотечним працівникам, бібліографам, книгарям і теоретичними, і практичними порадами [1].

Умовно галицькі періодичні видання бібліологічної тематики можна поділити на часописи інформаційно-бібліографічного (інформаційно-пропагандистського) та часописи науково-практичного характеру. Перша група видань могла містити лише бібліографічні списки видань, що перебували у друці або вийшли друком, або ще й супровідні критичні матеріали, анотації. У науково-практичних виданнях переважали публікації аналітичного характеру. Більшість матеріалів були присвячені результатам наукових розвідок у царині історії української (почасти європейської) книг і друкарства, проблемам бібліографії і бібліотечної справи, мистецтва книги тощо.

Прикладом інформаційно-бібліографічного часопису можна вважати львівський «Книжник» – орган Союзу українських накладень та книгарень у Львові. Метою цього видання було реєструвати – подібно до «Літопису українського друку» Української Книжкової палати – всю українську видавничу продукцію, що виходила друком на західноукраїнських землях, а також у країнах Європи й Америки. Однак невідомо, як довго проіснував часопис, бо у ЛННБУ ім. В. Стефаніка збереглося лише перше його число. У ньому зазначалося, зокрема, що реєстрації насамперед мали підлягати неперіодичні видання. Натомість періодичним виданням повинні були присвячуватися окремі числа. Редколегія планувала також вмішувати інформацію про чужомовну літературу, в якій би йшлося про український народ та його здобутки [8].

Часописи «Бібліотечний порадиш» і «Що читати?» були інформаційно-бібліографічними виданнями двох львівських товариств – «Про-

* В Україні книгознавство як наука почало розвиватися наприкінці XIX ст. Організаційне оформлення його пов'язують з 1918 р., коли у Києві було засновано Українську Книжкову палату. Тоді ж було започатковано державну бібліографічну реєстрацію української друкованої продукції. Цього вимагало невпинне зростання обсягів видавничої продукції.

світи» і Наукового товариства ім. Шевченка. «Бібліотечний порадник» виходив упродовж 1925-1927 рр. щоквартально. Головним редактором його був відомий “просвітянин” М. Галущинський, постійними авторами – І. Калинович, В. Мудрий, В. Радзикович та ін. Естафету 1927 р. підхопило НТШ, розпочавши випуск кварталника «Що читати?», який видавався до 1929 рр. Редколегію часопису очолював В. Паліїв. Мета видання полягала в тому, щоб “давати широким верствам читацького громадянства приклад української книжки”. Список книжок тут супроводжувався уже короткими анотаціями і коментарями.

Ширшими за тематикою і функціональним призначенням були часописи науково-практичного характеру. У них, окрім суто бібліографічних матеріалів, уміщувалися публікації як наукового, так і науково-популярного характеру (наприклад, як краще поширювати книжку, як краще організувати роботи публічних читалень та випозичалень тощо). Інформаційну цінність таких часописів підносила вміщувана, як правило, хроніка стану роботи українських видавництв, книготорговельних організацій, накладень, друкарень. Варто особливо наголосити на тому, що журнали окресленого типу були розраховані на читача-бібліофіла і водночас могли бути корисними і для фахівців-бібліологів. До групи науково-практичних часописів належали львівські видання «Добра книжка» (1928-1929) та «Українська книга», станіславська «Книжка» (1921-1923).

На науковців і бібліофілів, на тих, хто лише прилучався до книжкової культури, та учнівську молодь був розрахований науково-популярний часопис «Книжка». Його головним редактором був відомий книгознавець І. Чепіга. Метою свого видання редколегія вбачала в тому, щоб “реєструвати докладно всі появи друкованої продукції і поширювати їх серед широких кіл читачів”. Журнал складався із двох тематичних частин. У першій обговорювалися ефективні форми і методи поширення книжкової продукції за допомогою книгарень, випозичалень, читалень, бібліотек; різна проблематика книгознавчого та бібліотекознавчого характеру. У другій частині нотувалися й аналізувалися книжкові новини. Часопис містив також критичні статті, рецензії відомих письменників, науковців, фахівців з різних галузей знань; хроніку видавничого руху на українських землях, загалом культурного життя українців. У кожному числі подавалося багато рекламної інформації. З часописом співпрацювали М. Галущинський, В. Дорошенко, Д. Дорошенко, І. Калинович, З. Кузеля, С. Сірополко та ін. [11].

«Добра книжка» була щомісячником, присвяченим бібліології, бібліофільству та поширенню української книжки. Журнал видавав літературно-видавничий інститут у Львові «Добра книжка». Ось як акцентувалася одна із цілей часопису, сформульована в ювілейному числі видання: “«Добра книжка» поставила за мету боротись з упадком людського духа, нівелювати вплив отруйної літератури й йому найбільш про-

тидіяти”. Бібліографічна інформація розташовувалася у часописі за тематичним принципом. Багато уваги приділялося дитячій та молодіжній літературі, а також релігійним виданням. У кожному числі спеціальна рубрика «Як замовляти книжки» ознайомлювала читача з умовами замовлення того чи іншого видання. Поруч подавалися рекомендації, які повинні були допомогти зробити вибір. «Добра книжка», як й аналогічні видання, відіграла велику роль у вихованні культури читання у найширших верств населення, прилучала до повноцінного духовного життя, пропагувала національні традиції.

Особливе місце серед галицьких періодичних видань бібліологічної тематики посідав місячник «Українська книга», що виходив у Львові з 1937 р. до 1941 р. (останні його річники (1942, 1943) були видруковані у Кракові). Адресований насамперед фахівцям (що відрізняло його від названих журналів), ширший за тематичним діапазоном, глибший за рівнем висвітлення книгознавчої проблематики, він найближче стояв до такого поважного київського видання, як «Бібліологічні вісті». «Українська книга» справді була визначним явищем в історії української періодики, спеціалізованої періодики зокрема.

Українська книгознавча періодика першої третини ХХ ст. є надзвичайно різноплановим і цікавим явищем – як у професійному, так і в суспільному аспектах. Вона є яскравим свідченням того, що “оформлення української бібліології як окремої наукової дисципліни відбувалося на початку ХХ ст. не впродовж, не внаслідок, а майже паралельно з процесами створення національної видавничої, книгорозповсюджувальної та бібліотечної мереж, дослідницьких установ, законодавчої бази. Наука творилася водночас із виробленням самого предмета її вивчення, а також відповідних соціальних, матеріальних та людських передумов для її успішної реалізації” [9, с.167].

Аналіз тематики публікацій спеціалізованих часописів дає можливість створити загальне враження про стан вітчизняної науки про книгу у першій третині ХХ ст., окреслити коло питань, якими займалися перші українські бібліологи, оцінити рівень розробки окремих проблем, їх актуальність у тогочасному і сучасному контекстах, визначити одну з важливих ознак української бібліології періоду її оформлення як наукової дисципліни – яскраво виражений національний характер, що проявлялося насамперед у постійній апеляції до національної ідеї.

Література

1. Бездрабко В. Історичний та науковознавчий аспекти буття періодики на тлі українського книгознавства 20-х рр. ХХ ст. / В.Бездрабко // Українська періодика: історія та сучасність: доп. та повідомл. п'ятої Всеукр. наук.-теорет. конф. 27-28 листоп. 1998 р. – Львів, 1999. – С. 478-492.

2. Видавнича справа та редагування в Україні: постаті і джерела (XIX – перша третина XX ст.) / за ред. Н.Зелінської. – Львів: Світ, 2003. – 612 с.
3. Головата Л.В. Українські книгознавчі дослідження періоду Другої світової війни / Л.В.Головата // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. – Львів, 2000. – Вип.7/8. – С. 181-214.
4. Гринівський Т.С. Часопис «Книгарь» як осередок вивчення видавничої справи в Україні періоду визвольних змагань (1917-1920 рр.) : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.05 / Гринівський Тарас Степанович. – К., 2008. – 23 с.
5. Дашкевич Я. «Книгарь» – журнал епохи революцій і контрреволюцій / Я.Дашкевич // Наука і культура. Україна. – К., 1991. – Вип.25. – С. 26-44.
6. Квітко І.С. Редакторська проблематика на шпальтах журналу «Книгарь» / І.С.Квітко // Українська періодика: історія і сучасність : тези доп. і повідомл. Всеукр. наук.-теорет. конф. (9-10 груд. 1993 р.). – Львів, 1993. – С. 180-184.
7. Ківшар Т.І. Український книжковий рух як історичне явище (1917–1923 рр.) / Т.І.Ківшар. – К.: Логос, 1996. – 340 с.
8. Кость С. Західноукраїнська преса першої половини XX ст. у всеукраїнському контексті (засади діяльності, періодизація, структура, особливості функціонування) / С.Кость. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 514 с.
9. Огар Е.І. Наука про книгу в Україні на початку XX ст.: здобутки і поразки / Е.І.Огар // Поліграфія і видавнича справа. – 2000. – №36. – С. 161-168.
10. Одинока Л.П. Періодичні видання 20-30 років як джерело вивчення історії бібліотечної справи в Україні / Л.П.Одинока // Державні бібліотеки: сучасні проблеми та перспективи: зб. наук. пр. – К., 1993. – С. 83-90.
11. Рибчинська Н.А. «Книжка» (1921-1923): історико-книгознавчий аспект / Н.А.Рибчинська // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. – Львів, 2000. – Вип.7/8. – С. 121-136.
12. Сніцарчук Л. Українська преса Галичини (1919–1939 рр.) і журналістикознавчий дискурс : монографія / Лідія Сніцарчук. – Львів, 2009. – 416 с.

Стаття надійшла до редакційної колегії 27.12.2012 р.

*Рекомендовано до друку докт.філол.наук, професором Голодом Б.Б.,
докт.філол.наук, професором Лизанчуком В.В. (Львів)*

BECOMING OF UKRAINIAN BIBLIOLOGY (galich magazines of first third of the XX item)

L. I. Silevych, O. M. Melnychuk

*Ivano-Francivs'k National Medical University, department of linguistics;
Ivano-Frankivsk, st. Mazepa, 25; ph. +380 (3422) 4-71-08*

The article is devoted to the complex analysis of the role of the galician universal and specialized periodicals at the beginning of XX century. in the development of Ukrainian book science. The main editions which published theoretical practical and bibliographic materials about different issues are connected with the functioning of a book in the society.

Key words: *galician periodicals, book science, information and bibliographic journals, theoretical and practical journals.*